

Grunnlagstenkning om samisk diakoni

Samisk Kirkeråd (SKR) vedtok på sitt møte 08.–09.09.98 under sak 23/98:

"Samisk kirkeråd nedsetter en arbeidsgruppe som skal arbeide i forhold til den samisk diakoniplan. Gruppen bes om å ha sin oppmerksomhet spesielt henvendt mot det som er spesielle utfordringer innen samisk diakoni. Følgende personer oppnevnes:

Diakonikonsulent i Kirkerådet, Kristin Fæhn, diakonikonsulent i Oslo bispedømme, Tor Vold. Representant fra lulesamisk område, Oddmund Paulsen. Representant fra sørsamisk område, Toamma Bientie.

Representant for nordsamisk område, Inger Haldis Halvari. Leif Petter Grønmo bes om å være gruppens sekretær.

Gruppen bes om å avgi en kort og konkret innstilling innen 15. aug. 1999."

Oddmund Paulsen kunne imidlertid ikke påta seg dette verv. I hans sted kom en annen representant fra lulesamisk område, Odd Søberg. Inger Haldis Halvari hadde heller ikke muligheter å delta på møtene. Kristin Fæhn har vært utvalgets leder, mens Leif Petter Grønmo har vært sekretær.

Diakonos bringer her et utdrag av gruppens arbeid. Det er viktig først og fremst med tanke på samisk diakoni, men kan også generelt være av interesse for andre sider av kirkens diakonale arbeide. Innstillingen kan i sin helhet fåes fra Kirkerådet.

INNLEDNING

Det samiske området i Norge er stort og mangslurent. De steder hvor de ytre kjennetegn på språk og klesdrakt er borte, lever tenkesett og holdninger videre i nye generasjoner. En samisk livstolkning gjenspeiles i holdning og handling uten at folk selv er klar over det. Mange samer mangler kunnskap om sin egen bakgrunn og historie. I beste fall er det bare et fåtall som har kompetanse til å forstå sammenhengene i de spesielle utfordringene på steder som har gjennomgått en hardhendt fornorskning.

Kjennskap til samisk kultur og samfunn kan være avgjørende for hvordan diakoni er å forstå, hvordan den fungerer og for dens organisering. Man kan riktignok ikke snakke om en spesifikt samisk diakoni i den forstand at denne tjenesten får andre uttrykk enn hvor som helt ellers i landet. Men det er viktig å kjenne til de særlige tradisjoner og livsmønstre som lever i samiske samfunn og de særlige utfordringer og belastningene hurtige endringer i samfunnsstrukturen har vært ekstra store.

På denne bakgrunnen har Samisk Kirkeråd utarbeidet "Grunnlagstenkning om samisk diakoni". Vårt mål er å hjelpe menighetsråd, ansatte og frivillige i menighetene til å identifisere særlige samiske tradisjoner og utfordringer i sitt diakonale arbeid.

"Grunnlagstenkning om samisk diakoni" er et utfyllende dokument til "Plan for diakoni" som Kirkemøtet vedtok for hele Kirken i 1988 og som nå relanseres i menighetene.

NOEN FORUTSETNINGER FOR FORSTÅElsen AV DIAKONI I SAMISK KONTEKST

Det samiske folket

Samene er en folkegruppe som har mange fellestrekk, men er samtidig en folkegruppe som er svært forskjellig alt etter:

- hvor i landet man bor
- om man behersker norsk og samisk – og hvor godt
- hvilke næring man er oppvokst med
- hvilke kulturpåvirkninger en har hatt i oppveksten og voksen alder
- hvordan ens samiske identitet er

De diakonale utfordringene for og blant samene må nødvendigvis bli svært ulike. Det er derfor vanskelig å komme med en oppskrift på diakonale tiltak som passer for alle. Tiltakene som VI legger fram blir mere å betrakte som ideer på en del diakonale tiltak som hver enkelt må se om passer for dem.

Samisk identitet

I utformingen av identiteten for en same vil vi nevne en del punkter som vi mener er sentrale:

Vi må bevisstgjøres at vi trenger tilhørighet/røtter til noe. Den opprinnelige bakgrunn fra foreldre og bestefar/bestemor er viktig. Barnebarn har mye å lære av besteforeldrene.

Hvem er jeg og hvorfor betyr det mye for meg at jeg er same?

Få fram at du er viktig, du betyr noe, samfunnet har bruk for deg som same.

Historisk er kirka i vårt land den institusjonen som uten tvil har betydd mest for det samiske språket og kulturen. Det grunnleggende i Guds ord er at du som menneske er dyrebar og verdi-

full, du er en Guds skapning. "Her er det ikke jøde eller greker, slave eller fri, mann og kvinne. Dere er alle én, i Kristus Jesus". Guds ord har vært med på å understreke og bygge opp under den samiske identiteten der mange opp gjennom årene har forsøkt å slette samenes identitet helt. Men selvsagt har også kirken opp gjennom tiden gjort mange feiltrinn her. Da er det godt å få høre forsonende ord både fra kongen og kirkemøtet om feilgrep som er begått mot samene.

Språket

Vi har ett samisk språk med tre hoveddialekter i forhold til de tre tradisjonelle bosettingsområdene. Når det gjelder samene og kunnskaper i samisk, så er det her store variasjoner. Noen behersker språket fullt ut, andre bare litt, mens atter andre samer ikke kan samisk i det hele tatt.

Det at en er same og ikke behersker samisk, trenger ikke å være ensbetydende med at vedkommende har svak samisk identitet. En persons samiske identitet er helt avhengig av hvordan ens selvopfatning er og om omgivelsene aksepterer vedkommende som same. Men det vil unektelig skape frustrasjoner hos en same hvis en føler at en stadig kommer til kort enten det gjelder å snakke på norsk eller samisk.

I visse situasjoner betyr språket enda mere enn ellers. Eksempelvis ved sykdom, personlige problemer, i kriser og sorg, i sjelesorg situasjoner og lignende. Da er det viktig at det er noen som forstår meg på mitt hjertespråk.

"Verddevuohta"/"verdde"-systemet

"Verddevuohta" er en uformell ordning som varer over tid der to personer/familier bytter tjenester seg i mellom. For eksempel mellom en reindriftssame-familie og en fastboende familie, en flyttsame og en sjøsame, en same og en bumann osv. Denne hadde vanligvis ikke noe med slektskap å gjøre. Verddevuohta kunne variere fra sted til sted og fra familie til familie. Verddevuohta er noe som finnes i hele det samiske området. Enkelte plasser er det kun enkelte elementer igjen. Andre steder er denne ordningen fortsatt levende, men noe tilpasset dagens levesett.

Eks. på verddevuohta mellom en sjøsame og en flyttsame: Tjenesten fra sjøsamene kunne være: Fisk og fiskemat, sauekjøtt, melk og melkeprodukter, ullsokker og votter, snekkerarbeid (hvis en flyttsame ikke behersket dette så godt selv), hjelp med å få

reinsdyrene over sundet under vår- og høstflyttingen osv. Gjenytelse fra flyttsamen kunne være: Ferskt reinkjøtt, tørka- og røyka kjøtt, skaller, passet på de to – tre reinsdyrene til sjøsamene, hjelp sjøsamene med slåtta osv.

Ved et slikt "verdde"-system fikk man nære sosiale relasjoner der man ikke bare hjalp hverandre med praktiske ting, men man utøvte omsorg og ga nærhet til hverandre. Hvis det oppsto sykdom eller en annen nødsituasjon hos den andre part, så trådte den andre hjelpende til.

GUDSTJENESTER OG KIRKELIGE HANDLINGER

Gudstjenester og andre fellesskapsarenaer

I de samiske kjerneområdene er det menighetsrådene og prestene som har ansvaret for samiske gudstjenester og andre kirkelige handlinger. Det er stor variasjon i disse samiske gudstjenestene både med hensyn hyppighet, innhold og organisering.

Det er de tre nordligste bispedømmerådene som har ansvaret for å avholde gudstjenester rundt i hele landet. Nord-Hålogaland har ansvaret for det nord-samiske, Sør-Hålogaland for det lulesamiske og Nidaros for det sør-samiske. Gudstjenestene avholdes i samarbeid med områdets bispedømmeråd og stedets menighetsråd/prester. Dette ble vedtatt av Kirkemøtet i 1990 samt av SKR i 1994.

I Oslo holdes det vanligvis tre gudstjenester i året, to på nord-samisk og én på sør-samisk. I Bergens-området er det mere sporadiske samiske gudstjenester.

Det er et spørsmål om disse samiske kirkehelgene og andre store samlinger kan "utnyttes" mer, når først folk kommer sammen. Det kan være opplegg som fremmer fellesskap og tilhørighet og styrker identiteten som same; det kan være tiltak med diakonalt innhold.

Vi har også utfordringer når det gjelder reindriftssamene som har forskjellig oppholdssted sommer- og vinterhalvåret. Noen flytter fra en menighet/kommune til en annen, mens andre plasser flytter de over landegrensen til Sverige.

I enkelte kirkesogn i de samiske nordområdene besøker den stedlige presten en og annen gang sine soknebarn på sommer-

boplassen og har gudstjenester der. Videre har Norges Samemisjon enkelte steder regelmessige sommerstevner med Guds ord, — av og til sammen med presten. I tillegg til Guds ords forkynnelse skjer det nok mye positivt sosialt og diakonalt på disse gudstjenestene/stevnene. For mange strekker sommeroppholdet seg til 3 – 4 måneder. En del av disse har sikkert behov for mere regelmessig kontakt med kirkens folk, også med hensyn til diakonal bistand. Burde vi ikke derfor organisere og formalisere den diakonale tjenesten også? For reindriftssamene nordpå gjelder dette om sommeren, mens for sørsamer vil dette stort sett gjelde vinterstid.

I reindriften skjer det for tiden store forandringer. Dette kan for reindriftssamene føre til store økonomiske og sosiale konsekvenser, og for noen også psykiske belastninger. Som kirke og kristne har vi store utfordringer på dette området også, både i forkynnelsen, på det menneskelige og diakonale planet.

Andre samlingsarenaer

Sør-samisk område

- Midtsommertreff for sørsamer i Ankarede i Sverige – både verdslig og åndelig innhold dvs. med bl.a. gudstjeneste. Dette er et positivt møtearena for sørsamene.
- Det avholdes regelmessige sør-samiske gudstjenester. Hvert år i august er det sør-samisk kirkehelg i Namsvatn. I samarbeid med Norges Samemisjon holdes det også gudstjenester i Røros område og i Røyrvik. Disse gudstjenestene betyr noe helt spesielt for sørsamene.

Lule-samisk område

- I Tysfjord har de forsamlinger som delvis blir tolket. Den læstadianske bevegelsen har betydd mye for lule samene på det sosiale og kulturelle feltet også. På enkelte samlinger kan det også benyttes tolk. Ellers synges det en del salmer på samisk både under begravelser og brylluper
- Árran i Tysfjord er et viktig lulesamisk kultursenter – en slags fyrtårn for det lulesamiske området. På Árran har mange samiske instanser sine lokaler. I forbindelse med de ulike kulturelle arrangementer er sentret som en base på stedet og i lulesamisk område ellers.

Nord-samisk område

- “Riddu riddu” i Kåfjord i Troms samler ungdom fra et stort geografisk område hovedsakelig i nordområdene og over landegrensene. Det er et populært tiltak for ungdom
- Ellers er det mange forskjellige samlingsarenaer både lokalt og regionalt som samler samer og andre.
- Den tradisjonelle reindriften der reindriftsutøverne/store deler av vinteren bor på fjellet er blitt mindre. Men det er fremdeles mange i nordområdene som i lange perioder bor i hytter, ”gumpier” eller lavvoer i nærheten av sine reinflokker. Mange av reingjeterne bor da alene på vidda langt fra nærmeste nabo, og det skjer i den kaldeste og mørkeste årstiden. Det er sikkert mange som hadde ønsket seg noen å snakke med om smått og stort. Har vi som kristne noen oppgaver her? En reindriftsutøver sa en gang til en predikant som var på besøk: ”Takk for at du kom i år, i fjor var det ingen som besøkte meg med Guds ord!”

Idrettsarrangementer

Det holdes forskjellige idrettsarrangementer, både de som arrangeres som samiske og de som holdes i samiske områder. Noen samiske idrettsarrangementer går på tvers av landegrensene, som for eksempel fotballturneringer, vinterfestivaler med bl.a. ski og friidrettsstevner om sommeren. Andre idrettsarrangementer er ikke direkte siktet mot samene, men samler dog mange samer. Eksempelvis har de årlig i Tysfjord-området en fotballturnering som de kaller for Hellemo-cupen.

Kan vi og vil vi som kirke engasjere oss i forbindelse med disse store idrettsarrangementene? Ofte er disse arrangementene i forbindelse med en helg. Hva med å tilby gudstjeneste, ungdomsmøte eller lignende. Kanskje kirka hadde truffet noen som vi ellers ikke ville komme i kontakt med?

Samiske organisasjoner og institusjoner

Vi har etter hvert fått mange samiske institusjoner og landsomfattende organisasjoner med lokale og/eller regionale foreninger. Disse institusjonene og organisasjonene vil være nyttige arenaer for å fremme diakoniens sak.

DIAKONALE OG SAMFUNNSMESSIGE UTFORDRINGER

Norsk/russisk prostitusjon

Åpnere grenser mellom Russland og Norge har påført landsdelen et nytt problem, nemlig utstrakt prostitusjon. Dette rammer også samiske miljøer der mange i utgangspunktet sliter med identitet, tilhørighet og fellesskap. Situasjonen er tragisk for alle den berører.

Nord-Hålogaland bispedømmeråd har den 8. desember 1999 avgitt en uttalelse om saken der det bl.a. heter (utdrag):

"Prostitusjon gjør kvinner til salgsvare og nedverdiger dem dermed som mennesker. Følgene av prostitusjonstrafikken er bl.a. at

- russiske barn i Norge blir plaget,
- familieband ødelegges,
- det skapes konflikter i lokalsamfunn,
- virksomheter fører med seg økt bruk av rusmidler og
- det skapes grobunn for kriminalitet.

Bispedømmerådet mener prostitusjon er uforenlig med det kristne menneskesyn fordi den nedverdiger mennesker og har negative følger for hjem og samfunn. Rådet vil uttrykke sin støtte til alle dem som med lovlige midler bekjemper prostitusjonen.

Kvinnenes vanskelige situasjon blir utnyttet av norske menn som kjøper seksuelle tjenester. Det disse norske mennene gjør, er ofte verre enn det de russiske kvinnene gjør, og det er uttrykk for en menneskelig fattigdom på norsk side."

Bispedømmerådet avslutter med å oppfordre bl.a. organisasjoner, menigheter og enkeltpersoner å bidra til godt naboskap mellom russere og nordmenn ved å legge til grunn at alle er like mye verd og at vi kan bli beriket av kontakt med hverandre.

Rus

Årsaksfaktorer til rusproblemene blant samer er mye av det samme som vi ellers finner blant den øvrige befolkningen og i faglitteraturen for øvrig. Men blant samene får vi i tillegg de årsaksfaktorene som går på den kulturelle delen. Det er mange som har slitt med identitetsproblemer i hele oppveksten og som gjør at de er enda mer sårbare for tilleggsproblemer. Og rusmisbruk er ett av disse problemene som er stort blant mange samer.

Forslag til tiltak:

Vi må benytte oss av alle de forebyggende tiltakene som er vel aksepterte i landet for øvrig.

I tillegg må vi satse på bl.a.:

- De kristne grunnverdiene har vært sentrale for det samiske folket. Læstadianismen har betydd mye for same nes kristen- og samfunnsliv. Læstadianerne har vært noen av de som har kjempet hardest mot alkohol både i forkynnelsen og i deres levesett. Uten tvil har læstadianismen vært med å bidra til at alkoholproblemet ikke er blitt enda større blant samene enn hva det er. Den kristne kirka må fortsatt forkynne Guds ord til frelse og omvendelse i håp om at Ordet fortsatt reduserer en del av rusproblemene blant samene.
- Vi må fokusere det positive ved den samiske identiteten og dens betydning for å bli gode og gagnlige mennesker i samfunnet. Dette ut ifra den forståelsen at ved å styrke en ungdoms identitet, så vil behovet for kunstige stimuli som rus bli mindre.
- Mange samer er opptatt av det genuint samiske. Derfor må vi forsøke å få fram at alkohol og stoff egentlig ikke hører til den samiske kulturen – den er innført utenfra.
- Støtte opp om ulike rusfrie tilbud for barn og ungdom.

Selv mord

Selv mord og selvmordsforsøk har vært et økende problem i det samiske samfunnet de siste decenniene. I enkelte områder har dette problemet i perioder vært langt over landsgjennomsnittet. Årsaksfaktorer til disse problemene blant samer er mye av det samme som vi ellers finner blant den øvrige befolkningen og som beskrives i faglitteraturen. Men blant samene får vi i tillegg de årsaksfaktorene som går på den kulturelle delen. Det er mange som har slitt med identitetsproblemer i hele oppveksten og som gjør at de er enda mer sårbare for tilleggsproblemer. Rusmisbruk er som sagt ett av disse problemene som er stort blant mange samer. Suicidale handlinger har også vært et økende problem; i enkelte samiske strøk og perioder har dette vært langt over landsgjennomsnittet.

Forslag til tiltak:

Vi må benytte oss av alle de forebyggende tiltak som er vel aksepterte i vårt land.

I tillegg:

- Holde kurs om selvmord spesielt for de som har mye kontakt med barn og ungdom. Gjerne slike kurs som har i seg minoritetsproblematikken. Disse kurs bør være samarbeidskurs mellom menighetene, bispedøm merådene og andre relevante lokale helse- og sosiale instanser.

Skilsmisse

Det er vanskelig å skaffe til veie statistisk materiale som forteller om skilsmisefrekvensen blant samene. Vi vet dog at i mange samiske strøk var skilsmisse et ukjent fenomen fram til 1970-tallet. Men etter hvert er også skilsmisse blitt vanlig i det samiske samfunn, og i enkelte områder er den urovekkende stor. Skilsmisser har vi både der begge er samisktalende og der samer har vært gift med norsktalende. I de siste tilfellene kan en spørre om kulturforskjellene som ektefellene ikke greier å hankses med kan være en medvirkende årsak til skilsmissen?

I sørsamisk område har man forsøkt å gjøre noe med dette. Der er det blitt avholdt en samling for "blandingsektepar" der presen Bierna Bientie var en av initiativtakerne. Denne samlingen var vellykket, og det er ønske om å avholde flere slike. Burde ikke dette være til etterfølgelse for andre menigheter også?

Andre aktuelle tiltak kan være:

- Kurs for de som skal inngår ekteskap (samlivsforberedende kurs)
- Kurs for de som har vært gift en stund
- Sorggrupper for skilte

I vårt land har vi opplevd en generell normoppløsning; dette gjelder også i det samiske samfunnet. Er denne normoppløsnings-tendensen noe som forsterkes ytterligere i det samiske samfunnet, slik at frekvensen av skilsmisser, rusproblemer og selvmord øker ytterligere?

Sykdom og sjelesorg

Sykdom og ulykker medfører for mange store sosiale og personlige problemer. Hvis en ikke blir forstått p.g.a. språket, blir dette et problem i tillegg. Det opplever spesielt eldre samer og barn, men også andre samer med svake norskkunnskaper som må innlegges på en helseinstitusjon/sykehus. Men uansett godt språk eller ikke, så har det vist seg at mange mennesker i kriser har et

ønske om og behov for å få hjelp på sitt eget morsmål.

Forslag til tiltak:

- at hjemstedsmenigheten gis muligheter å holde kontakten med den syke/gamle
- at det organiseres en gruppe med frivillige folk med interesse og kunnskaper om samisk kultur og språk som kan være til hjelp for de syke og gamle
- at den samiske tolketjenesten på institusjonene blir styrket
- at helsepersonell får bedre skolering om samisk kultur og språk
- at flere samer blir oppmuntret til å ta sosial- og helse utdanning

ETTERORD

I tidligere tider var folk avhengige av storfamilien, materielt og åndelig. Innenfor det systemet gav diakonien, det vi si omsorgen for hverandre, seg selv. Også i det ovenfor nevnte "verdde"-systemet ligger det innebygget en slik gjensidig "forsikring" om ansvar, hjelp og trygghet. For å bevisstgjøre og aktivisere menighetens lemmer i dag, er det mulig å dra nytte av dette potensialet som ligger i den samiske forståelsen av familie, slekt og nabo-skap.

Det er viktig i fortsettelsen å informere om det arbeid som er gjort i og med denne grunnlagstenkningen og da ta ulike aktuelle medier i bruk. Menighetsbladene kan for eksempel være nyttige informasjonskanaler her.

Samisk Kirkeråd ønsker at det kommer i gang samtaler om diakoni og menighetenes forståelse av den. Det dreier seg i stor grad om endringer av holdninger som resultat av forkynnelsen og av samtalen omkring temaet diakoni. Utfordringene ligger i å formidle diakoni som kristen holdning og gjensidig omsorg, Da vil diakoni bli alles ansvar.